

NICO RIEMERSMA

De opstanding/verrijzenis van Jezus

Terminologie

In de protestantse traditie spreken we meestal van 'opstanding', in de rooms-katholieke traditie wordt vaker gesproken van 'verrijzenis'. Een derde woord is 'opwekking' (in het Duitse taalgebied dikwijls gebruikt: 'Auferweckung', meer dan 'Auferstehung'). Maar in het NT komen ook termen voor die wij minder gebruiken: 'verhoging' en 'verheerlijking'. Het is vooral de evangelist Johannes die deze twee laatste termen gebruikt. De woorden 'opstanding' en 'opwekking' zijn afgeleid van verschillende Griekse begrippen: 'opstanding (der doden)' komt van *anastasis* (Hand. 1,22; 2,31; 4,2.33; 17,18.32; 26,23), 'opwekking' komt van *egersis*, maar wordt in het NT nauwelijks gebruikt; dit zelfstandig naamwoord komt alleen voor in Matteüs 27,53 dat onderdeel uitmaakt van een bijzondere (apocalyptische) passage direct na Jezus' kruisdood:

'En zie, het voorhangsel van de tempel scheurde van boven naar beneden in tweeën
en de aarde beefde,
en de rotsen scheurden
en de graven gingen open
en vele lichamen van ontslapen heiligen werden opgewekt.
En zij gingen uit de graven *na zijn opwekking*
en kwamen in de heilige stad (Mat. 27,51-53).

Wij gebruiken de termen 'opstanding' en 'opwekking' door elkaar heen. Er is m.i. reden om onderscheid te maken, in die zin dat 'opwekking' eerst komt, en daarna 'opstanding'. Je moet ten slotte eerst wakker gemaakt worden/ontwaken, voordat je kunt opstaan. In Lucas-Handelingen zie je dan ook bij gebruik van deze woorden altijd deze volgorde: 'opgewekt worden' – 'opstaan'. Aan deze werkwoorden zie je nog iets anders: voor het één 'opgewekt worden' heb je een ander, in dit geval God nodig, het andere 'opstaan' kan je zelf.

Het woord 'opstanding' wordt over het algemeen gereserveerd voor Jezus' opstanding. Gaat het over de opwekking van Lazarus (Joh. 11), van de jongeman van Naïn (Luc. 7) of van het dochtertje van Jairus (Luc. 8), dan spreekt men meestal van 'dodenopwekkingen' die gezien worden als 'terugkeer in het leven', terwijl Jezus' opstanding opgevat wordt als onderdeel van Jezus' verhoging/hemelvaart.

Ten derde dage opgewekt

In de Bijbel gaat het met de uitdrukking 'ten derde dage' natuurlijk wel om een tijdsaanduiding, de vraag is hoe je die tijdsaanduiding moet 'lezen'/interpreteren. Het is niet zozeer om een gebeurtenis te dateren als wel om die theologisch te kwalificeren. De zegswijze komt een groot aantal keren in het OT voor: 27 keer. Het getal drie heeft de betekenis van 'enige' (dagen), zoals wij spreken van 'een paar dagen' (Joz. 2:16; 1 Sam. 20,5.19; Jona 3,3; 2 Kron. 20:25; Luc. 2,46; 24,21; Mat. 15,32; Mar. 8,2; Hand. 9,9). Daarnaast is er sprake van 'drie dagen en drie nachten' (1 Sam. 30,12; Jona 2,1; Ester 4,16). Diverse malen gaat het met de derde dag om een (beslissend) keerpunt dat bereikt wordt, zie Hos 6,2; Ester 5,1; Ezra 6,15; 1 Kon. 3,18; 2 Kon. 20,5.8; Gen. 22,4; Ex. 9,11.16). Dat keerpunt kan ook negatief zijn: Recht. 20,30; 1 Kon. 12,12; 2 Kron. 10,12; Gen. 34,25.

Kortom, op de derde dag vallen belangrijke beslissingen en kan er een omkeer verwacht worden. Het kan leiden tot de betekenis van de derde dag als de dag waarop God zich openbaart, zijn heerlijkheid toont (zie Joh. 2,11).¹

‘Indien Christus niet is opgewekt ...’

Als het over opstanding gaat, en over het belang van de opstanding, dan speelt deze zin van Paulus daarin een belangrijke rol:

‘Indien Christus niet is opgewekt,
dan is immers onze prediking zonder inhoud
en zonder inhoud is uw geloof (1 Kor. 15,14).

Deze zin wordt vaak ingezet in het gesprek over het historisch karakter van de opstanding. De zin wordt namelijk ingezet alsof het om een historische uitspraak gaat, maar het is een theologische uitspraak. Dezelfde denkfout wordt gemaakt, als het gaat over ‘de lichamelijke opstanding’. Het wordt ‘lichamelijk’ wordt dan opgevat als ‘historisch’ of ‘echt’, terwijl bij lichaam eerder aan ‘persoon’ gedacht moet worden. Het gaat dan om de identiteit van de Gekruisigde met de Opgestane Heer.

Paasverkondiging en Paasverhalen

Over Jezus’ opstanding vinden we in het NT twee manieren van spreken terug: (1) Korte, kerugmatische formules die we vooral tegenkomen in de brieven van Paulus, maar ook in het lucaans dubbelwerk: het Lucasevangelie en Handelingen der apostelen. Ze zouden uit het eerste twee decennia na Jezus’ dood stammen:

Luc. 24,34	‘De Heer is werkelijk verrezen.
Hij is aan Simon verschenen.’
Hand. 2:22-24	Jezus de Nazoreeër,
een man u van godswege aangewezen
door krachten, wonderen en tekenen
die God door hem in uw midden verricht heeft,
zoals u zelf weet,
deze naar de bepaalde raad en voorkennis van God overgeleverd
hebt u door de handen van wetteloze mensen
aan het kruis genageld en gedood,
God heeft hem even opgewekt,
want hij verbak de weeën van de dood.
Rom. 1,3-4	‘aangaande zijn zoon
die naar het vlees geboren is uit het geslacht van David,
die naar de heilige geest is aangewezen als Zoon van God
door Gods machtige daad, door zijn opstanding uit de doden,
Jezus Christus, onze Heer’.
Rom. 10,9	‘Want als uw mond belijdt dat Jezus Heer is
en uw hart gelooft dat God hem uit de doden heeft opgewekt,
(zal je gered worden)’
1 Tes. 1,10	die Hij (God) uit de doden heeft opgewekt.’

¹ H. JAGERSMA, ‘... Ten derde dage ...’, in: *Tekst & Interpretatie: Studies over getallen, teksten, verhalen en geschiedenis in het Oude Testament*, Nijkerk 1990, 31-47.

- 1 Tes. 4,14 dat Jezus is gestorven
en weer opgestaan
- 1 Tim 3,16 Hij is geopenbaard in het vlees,
gerechtvaardigd in de Geest,
verschenen aan de engelen,
verkondigd onder de volkeren
geloofd in heel de wereld
en opgenomen in heerlijkheid.'
- 2 Tim. 2,8 Jezus Christus die uit de doden is opgestaan, Davids nazaat
(zo luidt de boodschap die ik verkondig)
- 1 Petr. 3,18 Gedood naar het vlees
werd hij ten leven gewekt naar de Geest.
- Fil. 2,6-11 En als mens verschenen,
heeft hij zich vernederd
hij werd gehoorzaam tot de dood, ja tot de dood aan het kruis.
Daarom heeft God hem verhoogd
en hem de naam verleend die boven alle namen is,
opdat bij het noemen van zijn naam
zich elke knie zou buigen in de hemel, op aarde en onder de aarde,
en iedere tong zou belijden
tot eer van God de Vader:
Jezus Christus is Heer.

Je ziet dat het Paasgebeuren op heel verschillende wijze wordt geformuleerd: 'opgestaan', 'opgewekt', 'leven gemaakt', 'gerechtvaardigd', 'verhoogd', 'opgenomen in heerlijkheid'. Verder valt de koppeling op die steeds gemaakt wordt met Jezus' kruisdood. Anders gezegd, de Paasmorgen is 'niet verkrijgbaar' zonder Goede Vrijdag. Het zijn geen twee losse gebeurtenissen, ze zijn nauw elkaar verbonden, zoals duidelijk wordt uit de zin: 'Want een ieder die zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen, maar een ieder die zijn verloren heeft om mijnentwil, die zal het behouden' (Luc. 9,24) of uit deze zin: 'Een ieder die zichzelf vernedert, zal verhoogd worden.'

(2) Naast deze korte belijdenis-achtige uitspraken, zijn er de Paasverhalen: Marcus 16,1-8; Matteüs 28:1-20; Lucas 24,1-53; Johannes 20,1-21,25. Je ziet de Paasverhalen steeds langer worden: Marcus > Matteüs > Lucas > Johannes.

Sommige nieuwtestamentici zeggen dat de Paasverhalen er het eerst waren, en dat de korte kerugmatische formules samenvattingen zijn van die verhalen. Je moet eerder aan de omgekeerde situatie denken. Je hebt eerst de korte omschrijvingen wat er na Jezus' dood met hem is gebeurd, waarna er in de gemeente behoefte – na vragen daarover – is ontstaan om dat in een verhaal uit te werken.

Oudste verrijzeniskerugma: 1 Korintiërs 15,3-5

Wanneer Paulus over Christus' opstanding spreekt, grijpt hij vaak terug op belijdenis-uitspraken over Jezus' opstanding die in de traditie verankerd lagen (Rom. 1,3-4; 1 Kor. 15,3-5; Filip. 2,6-11; 1 Tim. 3,16). In de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs schrijft Paulus uitgebreid over de opstanding der doden (15,1-58). Hij begint met wat hij overgeleverd heeft gekregen; een traditie die beschouwd wordt als het oudste verrijzeniskerugma (15,3b-5), twintig jaar na Jezus' leven. Paulus heeft dat zelf aangevuld

met mededelingen (15,6-8) uit (een) andere bron(nen), met als afsluiting de verschijning aan hemzelf.

- a 'Christus is gestorven voor onze zonden, naar de Schriften
- b en hij is begraven
- a' en hij is opgewekt ten derde dage, naar de Schriften
- b' en hij is verschenen aan Kefas, daarna aan de twaalven.

Vervolgens is hij verschenen aan meer dan vijfhonderd broeders tegelijk, van wie het merendeel thans nog in leven is.

Vervolgens is hij verschenen aan Jacobus, daarna aan al de apostelen, maar het allerlaatst is hij ook aan mij verschenen, als aan een ontijdig geborene.

Wat je ziet, is dat de opwekking geen los item is, maar thuishoort in een groter verband: dood – graflegging – opwekking – verschijning(en), waarbij de nadruk ligt op Christus' dood (a) en op zijn opwekking (a'). 'Begraven' hoort bij 'gestorven', zoals 'verschenen' hoort bij 'opgewekt'. Het parallellisme maakt duidelijk dat 'hij is begraven' alle onzekerheid moet wegnemen over de werkelijkheid van zijn dood als dat 'hij is verschenen' de werkelijkheid van zijn opstanding buiten elke twijfel plaatst. De beslissende zaken zijn dood en opwekking, die ons verzekerd worden in begrafenissen en verschijning(en). Deze 'feiten' krijgen nog een tweede verankering: 'naar de Schriften'. Dat lijkt als volgt gekoppeld te zijn: gestorven voor onze zonden, zie Jesaja 53, opgewekt ten derde dage, zie Hosea 6,2.² Deze feiten gaan niet buiten de Schriften om, ze gaan dus niet buiten God om: ze hebben met onze schuld in onze verhouding tot God van doen, als ook met Gods initiatief tot herstel.

Paasevangeliën

Waarin alle verhalen met elkaar overeenkomen, is dat de opstanding zelf en de wijze waarop die heeft plaatsgevonden, niet verteld wordt. Dit gebeuren laat wel een negatief, dubbelzinnig teken achter: het lege graf, dat evenwel ook anders geïnterpreteerd kan worden (zie Mat. 27,62-66; 28,11-15).

Dat Jezus is opgewekt/opgestaan wordt in de synoptische evangeliën bekendgemaakt door figuren (jongeman, bode des Heren, twee mannen) in of buiten het graf (Mar. 16,6-7; Mat. 28,5-7; Luc. 24,5-7).

Alle paasverhalen beginnen bij het lege graf: Marcus 16,1-8; Matteüs 28,1-10; Lucas 24,1-12 en Johannes 20,1-18, maar ze verschillen in hun tekening van het gebeuren:

- In Marcus zit er een jongeman, aan de rechterzijde, bekleed met een wit gewaad, in het graf. Het enige dat hij doet, is de vrouwen met de paasboodschap confronteren (16,5-7).

- Bij Matteüs daalt er een engel/bode van de Heer met een enorme klap op de aarde, die vervolgens de steen van het graf afwentelt en erop gaat zitten om even later de vrouwen de paasboodschap te melden (28,2-7). Matteüs heeft dus van de jongeman een engel gemaakt die niet in het graf maar erbuiten zit. De steen die hij heeft verwijderd gebruikt hij als 'preekstoel'.

- Bij Lucas zijn er twee mannen in blinkend gewaad – Mozes en Elia (!) (zie 'twee mannen' bij de verheerlijking op de berg: anticipatie op de opstanding: Luc. 9,30-31 en bij de hemelvaart: Hand. 2,10) – die opeens bij de vrouwen in het graf staan en hen de

² K. SPRONK, "'Ten derden dage opgestaan volgens de Schriften": Opmerkingen bij het gebruik van Hosea 6:2 als verwijzing naar het geloof in de opstanding uit de dood', in: C. HOUTMAN & L.J. LIETAERT PEERBOLTE (red.), *Joden, christenen en hun Schrift* [Fs. C.J. den Heyer], Baarn 2001, 31-42.

paasboodschap melden, waarbij ze terugkomen op wat Jezus eerder tegen hen gezegd heeft (24,4-7).

- Bij Johannes is er helemaal niemand in of bij het graf. Daar zijn het twee mannen (Petrus en Johannes) zelf die ontdekken dat het graf leeg is, beter: Johannes die de windsels zien liggen (20,5), en Petrus daarna die de windsels ziet liggen en de zweetdoek opgerold op een andere plaats (20,6-7). Later ziet Maria van Magdala twee engelen in het graf zitten, in witte kleren, één aan het hoofdeinde en één aan het voeteinde (20,12).

Waarin Marcus 16,1-8 verschilt met de andere paasevangelien, is dat het paasevangelie van Marcus geen verschijning(en) van Jezus kent. Het enige dat verteld wordt, is dat de jongeman die in het graf zit, tegen de vrouwen zegt dat zij (= de leerlingen hem daar, d.i. in Galilea, zullen zien. Marcus vertelt niet of zij dat uiteindelijk ook gedaan hebben; in dat opzicht blijft het verhaal open.

Marcus en Johannes verschillen van Matteüs en Lucas. Bij hen is het verhaal van de graflegging onlosmakelijk verbonden met het paasverhaal. Je moet dan ook eerder spreken van Matteüs 27,57-28,20 en Lucas 23,50-24,53. Bij Marcus mogen de scènes dan meer van elkaar onderscheiden zijn, dat betekent niet dat de evangelist ze niet goed met elkaar verbonden heeft. Hij doet dat met het optreden van de vrouwen. Ze vormen het slot van het verhaal van Jezus' dood: 15:22-41 > vv. 40-41, ze vormen het slot van het verhaal van Jezus' graflegging: 15,42-47 > v. 47. En ze staan aan het begin van het verhaal van Jezus' opstanding. Ze vormen dan ook een traditieketen: als getuigen van dood, graflegging en opstanding in relatie tot het apostolisch getuigenis. Die traditieketen is zo met eerst de mannen en daarna de vrouwen gewaarborgd. Johannes in zijn evangelie doet het weer anders. Bij hem vormt Johannes 18,1-20,18 één geheel, doordat het passieverhaal in de hof (18,1) begint en het paasverhaal in de hof (19,41-42) – met een hovenier (20,15) – eindigt.

Marcus 16,1-8

We hebben hier met het oudste en kortste opstandingsevangelie te maken. Vaak wordt gesproken over 'het open einde van het Marcusevangelie'. Dat zit er dan vooral in dat we niet horen dat ze gehoor geven aan de opdracht van de jongeman om het aan de leerlingen te vertellen. Het evangelie heeft niet een open eind, maar heeft nu juist heel sterk een gesloten einde, zoals blijkt uit het slot: 'En zij zeiden niemand iets, want ze waren bevreesd', dat sterk contrasteert met de eerste woorden van het Marcusevangelie: 'Begin van de goede boodschap (= het evangelie) van Jezus Christus, de Zoon van God'.

Er is veel discussie geweest, soms laait die weer op, over dit slot. Blijkbaar hebben ze in de geschiedenis niet goed raad geweten met dit raadselachtige, moeilijke, weinig vrolijke slot. Het heeft tot aanvullingen geleid:

(1) Zie de NBV, waar men ook de tekst heeft opgenomen van die handschriften die 16,9-20 bevatten [niet omgeven door vierkante haken zoals in de NBG-'51 vertaling], handschriften die wel vertellen van drie 'verschijningen' (16,9-11 + 12-13 + 14-18), zelfs ook – daarna - van Jezus' opname in de hemel (16,19-20).

(2) Zie de NBV, waar men niet in de hoofdtekst, maar in een noot nog een andere tekst van andere handschriften heeft opgenomen, dat direct op 16,1-8 volgt, waarmee ze de 'gap' invullen die het verhaal achterlaat:

'Alles wat hun opgedragen was,
meldden zij in het kort aan de kring rond Petrus.
Daarna stuurde Jezus zelf zijn leerlingen erop uit
om van het oosten tot het westen
de heilige en onvergankelijke boodschap van de eeuwige verlossing te verkondigen.
Amen.'

De clou van het hele evangelie wordt in een relatief klein verhaaltje, slechts uit acht verzen bestaand, verteld, waarvan de kern is gelegen in de boodschap van de jongeman, die eruitziet als een engel, bekleed met een wit gewaad (waar eerder in het Marcusevangelie sprake was van een jongeman die in de hof van Getsemané naakt wegvluchtte [14,51-52]³) en in het graf aan de rechterzijde zit. Zijn boodschap 'Weest niet ontsteld, Jezus zoekt u, de Nazarener, de Gekruisigde. Hij is opgewekt. Hij is hier niet; zie de plaats waar ze hem hebben neergelegd. Maar gaat heen, zegt zijn leerlingen en Petrus dat hij u voorgaat naar Galilea; daar zullen jullie hem zien, zoals hij jullie gezegd heeft.' De boodschap mag in eerste instantie gezien worden als een reactie op de luide kreet van Jezus aan het kruis (15,34): 'Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten'. God laat met de opwekking zien dat hij Jezus niet (definitief) verlaten heeft. 'Hij is opgewekt' dient de lezer namelijk op te vatten als een theologisch passief: opgewekt door God. Het verhaal kan niet gelezen worden zonder het bijbehorende begrafenisverhaal (15,42-47) waar gesproken werd over het feit dat hij in een graf gelegd wordt (15,46 > 16,6), dat er een steen voor het graf gelegd wordt (15,46 > 16,3-4 en dat twee vrouwen zien waar hij was neergelegd (15,47 > 16,1-5.8).

De structuur van het verhaal: 16,1-5 ('zij': 7x subject van het verbum), 6-7 ('jongeman'), 8 ('zij': 3x subject van het verbum). De beweging die de vrouwen begonnen, leidt door de jongeman in het graf tot een hele andere wending. Met die compleet andere wending eindigt het verhaal, en daarmee ook het Marcusevangelie. Niet alleen de leerlingen worden opgeroepen om naar Galilea te gaan, ook de lezer moet terug naar 'Galilea', terug naar het begin van het evangelie. De reactie van de vrouwen: 'beving', 'ontzetting' en 'vrees' zijn de klassieke reacties op 'de machtige daden van JHWH' (zie Mozes' lied bij de uittocht, Ex. 15,14-16); het zijn daden waar een mens stil van wordt: 'en zij zeiden niemand iets'.

Matteüs 27,57-28,10

Voor een goed zicht op het Paasevangelie van Matteüs is inzicht in de structuur van belang. We kunnen het Paasevangelie niet beperken tot Matteüs 28,1-20, ook daaraan voorafgaande passages moeten daarbij betrokken worden: A 27,57-61 – B 27,62-66 – C 28,1-10 B' 28,11-15 – A' 28,16-20. De vijf scènes vertonen een alternerend patroon, waarbij A en A' gaat over de leerlingen: Jozef van Arimatea (A) en de elf leerlingen (A'). In het midden staan, buiten de bode van de Heer, twee vrouwen, twee Maria's centraal. In de B-stukken staan de tegenstanders centraal. Die passages horen bij elkaar. In beide scènes worden de hogepriesters vermeld (27,62; 28,11), van hen wordt gezegd dat ze in vergadering bijeenkomen (27,62; 28,12), in beide gevallen is sprake van Pilatus, die vatbaar is voor beïnvloeding (27,63-65; 28,14); er is sprake van een wacht die voor het graf moet staan (27,65.66; 28,11) en er is sprake van diefstal van Jezus' lichaam (27,64; 28,13). Deze verhalen over de wachters kennen geen parallel in de paasverhalen van Marcus, Lucas en Johannes. Het komt nog wel voor in het niet-canonieke geschrift 'Het evangelie van Petrus' (uit de 2^e eeuw n.Chr.).

Die beide passages (B en B') contrasteren sterk met wat er in het midden wordt gezegd. Dat gebeurt niet door een jongeman, zoals bij Marcus, maar door een bode van de Heer die uit de hemel neerdaalt: hij komt dus een betrouwbare, want hemelse boodschap brengen: 'Hij is hier niet, want hij is opgewekt, zoals hij heeft gezegd.' Let op, ook hier horen we dat gebeurt: opwekking ten derde dage, zoals hij eerder heeft gezegd. Ook daarin moet de lezer de betrouwbaarheid van het bericht horen. De vrouwen krijgen direct daarna Jezus ook te zien dat opnieuw zorgt voor de betrouwbaarheid van het bericht van de engel.

³ N.A. Riemersma, 'Een raadselachtige gestalte in het Marcusevangelie: De *neaniskos* in 14:51-52 en 16:5', *Interpretatie* 22/2 (2014), 20-23.

Er zijn dus twee sprekers die hetzelfde beweren: Jezus zelf, de bode van de Heer. De vrouwen zijn het die deze betrouwbare boodschap van de engel gekregen hebben en dat aan de leerlingen moeten melden. Ze vormen dus een belangrijke schakel in de traditieketen. Tegenover die hemelse betrouwbare paasboodschap; dat hij is opgewekt, staat een menselijke, bedrieglijke antipaasboodschap dat zijn leerlingen hem uit het graf gestolen hebben. Vooronderstelling van beide boodschappen is dat Jezus zich niet meer in het graf bevindt.

In alle vijf scènes wordt gesproken over de leerlingen (27,57.64; 28,7.8.[10].13.16) Aan het begin van het evangelie worden ze positief beoordeeld omdat ze op Jezus 'oproep om hem te volgen – en alles achterlaten – positief reageren (4,18-22). Aan het einde krijgen ze een negatieve beoordeling, omdat ze dan Jezus achterlaten in de hof van Getsemane en wegvlugten (26,56). Helemaal nu aan het slot krijgen ze desondanks weer een rol in het geheel. De finale van het Matteüsevangelie is gericht op hun reactivering. Ze krijgen een negatieve reactivering uitgereikt van de kant van de hogepriesters, die waarschuwt dat de leerlingen straks bedrog zullen plegen (27,64; 28,13). Maar Jezus spreekt tegenover de twee vrouwen positief over hen door hen 'broeders' te noemen (28,10), in het geheel niet terugkomend op het feit dat ze hem in de steek hebben gelaten en zijn gevlucht; dat mag dan ook als woord van vergeving opgevat worden. In de laatste scène worden ze met hem herenigd – gevolg van de vrouwen die blijkbaar gedaan hebben wat Jezus aan hen gevraagd heeft (28,10) – en krijgen ze zelfs zijn blijvende aanwezigheid toegezegd: 'Zie, ik ben met jullie, alle dagen tot aan de voleinding van de wereld.'

Het Matteüsevangelie kent met de opdracht van Jezus aan de leerlingen 'Maakt al de volkeren tot mijn leerlingen door hen te dopen en door hen te onderwijzen om, alwat ik jullie bevolen heb, te onderhouden', een open einde. De uitvoering van de opdracht is aan de lezer.

Lucas 23,50-24,53

Het verhaal van de Emmaüsgangers laat zien hoe Jezus' leerlingen na zijn dood een lange weg bewandeld hebben om een ander zicht te krijgen op zijn persoon. Het ingrijpende veranderingsproces dat ze hebben doorgemaakt, vertelt Lucas in de vorm van een reisverhaal waarbinnen hij een visionair gebeuren laat plaatsvinden aan twee van zijn leerlingen: Jezus loopt met hen op, en er ontstaat een dringend gesprek tussen hem en de twee leerlingen over het gebeuren dat zich heeft voltrokken en dat bij hen alle hoop doen varen. Er volgt een voortgaand gesprek waarin de leerlingen steeds dichter bij de betekenis van dit gebeuren komen, om zich die ten slotte eigen te maken. Het werkwoord 'openen' speelt hierin een belangrijke rol (24,31 (ogen).32 (Schriften).45 (verstand).

De typische kenmerken van zo'n visioen, voorgesteld als een echte gebeuren, zijn goed zichtbaar: (1) iemand komt van elders de leefwereld van de betreffende persoon binnen ('verschijnt'/'wordt gezien'); (2) er klinkt een stem, een boodschap wordt gehoord; (3) die boodschap gaat over iets waar de betreffende persoon al langer intensief mee bezig was; (4) de ontvanger van het visioen gelooft in zijn/haar waarneming, en (5) er voltrekt zich een veranderingsproces ten gevolge van wat er gezien en gehoord wordt. Verschillende fasen doen zich voor:

In de *eerste* fase gaan de leerlingen terug naar Emmaüs, terug naar huis om daar gedesillusioneerd hun oude bestaan weer op te pakken. Het is een weg van met elkaar praten over wat er is gebeurd en zoeken naar de zin van wat in eerste instantie zinloos lijkt (24,14). Dan komt Jezus van elders. Op dit punt begint het visioen dat verteld wordt als een echte gebeurtenis. De lezer weet dat het om Jezus gaat, voor de twee is hij een vreemdeling.

Als de vreemdeling vraagt wat hij in de ogen van de lezer al weet, vertellen de Emmaüsgangers nu concreet wat er Jeruzalem is gebeurd (24,19-24). Dat is de *tweede* keer

dat Jezus' geschiedenis verteld wordt, kort samengevat. De verteller vermeldt de verschillende gevoelens van de leerlingen: (a) ze hadden een somber gezicht, (b) ze vertellen van hun hoop en hun teleurstelling, (c) van hun verwarring en (d) hun twijfel over het verhaal van de vrouwen.

De *derde* keer dat zijn verhaal verteld wordt, doet Jezus dat zelf. Hij laat hen vanuit hun eigen religieuze traditie zien dat het hier niet gaat om een profeet, maar om de messias die lijden moest om zijn heerlijkheid binnen te gaan (24,25-27). Later zullen ze tegen elkaar zeggen dat ze deze nieuwe kijk op de samenhang tussen de Schriften en het leven van Jezus als hartverwarmend hebben ervaren (24,32).

In de *vierde* fase wordt er symbooltaal gesproken (24,28-31): door het breken van het brood, dat doet denken aan twee eerdere broodbrekingen (9,16 en 24, 19 'dit is mijn lichaam'), gaan hun ogen (eerder bevangen ogen, 24,16) *open* en wordt hij herkend (eerder niet herkend, 24,16). Direct komt aan zijn verschijning een einde en wordt hij onzichtbaar.

In de *vijfde* fase (24,32) vertellen de Emmaüsgangers elkaar (vgl. 24,13) nog een keer, nu wat er in de kern van het Emmaüsverhaal is gebeurd (24,18-24,25-27), maar nu met alle aandacht voor wat hij tot hen gezegd heeft. Zij interpreteren dat als 'het *openen* van de Schriften'.

Daarna pas gaan ze terug naar Jeruzalem waar ze dan vervolgens – *zesde* fase – over het gebeuren onderweg + het verblijf in Emmaüs aan de andere leerlingen vertellen.

Een *zevende* fase vindt plaats, als hij opnieuw verschijnt, lichamelijk, en hun verstand *opent*, zodat ze het begrijpen, want dat was in het verleden steeds hun probleem geweest: hun onbegrip (zie 9,45; 18,34).

Aan het slot van het Lucasevangelie komt het dus tot 'zien wie hij is' en tot begrip/verstaan van de Schriften (zie Filippus tegen de kamerling: 'verstaat u wat u leest?' [Hand. 8,30]0. Voor de duiding van hun ervaringen zijn de Schriften nodig, die een heel ander licht op hem en op zijn dood werpen. Daar is een lang proces voor nodig geweest. Van dat proces doet de verteller in dit verhaal verslag.

Johannes 20,1-31

De structuur van Johannes 20 is als volgt: 20,1-18 ('op de eerste dag van de week terwijl het nog donker was'), 20,19-25 ('toen het avond was op die eerste dag van de week') en 20,26-29 ('na acht dagen'). Johannes 20 vertelt van drie verschijningen: aan Maria (20,11-18), aan de leerlingen, zonder Thomas (20,19-25) en aan de leerlingen met Thomas (20,26-28).

(a) De verschillende werkwoorden van 'zien' spelen een buitengewoon belangrijke rol: kijken (*blepó*), bekijken (*theóreó*) en zien (*horaó > eidon*).

(b) Van belang is tevens wat ze zien: zag de steen weggenomen (20,1), zag de linnen windsels liggen (20,6), zweetdoek zag hij niet bij de windsels liggen (20,7), zag het (20,8). zag Jezus staan (20,14), 'hebben de Heer gezien'. Het maakt duidelijk dat het een stapsgewijs proces van zien is: steen, kleren, het, Jezus en de Heer.

(c) Iedereen in het verhaal heeft zijn eigen zicht-moment, en trekt daaruit verschillende conclusies: (20,1: Maria van Magdala die de conclusie trekt dat ze de Heer uit het graf hebben wegenomen; 20,5.7: Simon Petrus van wie we niet horen dat hij een conclusie trekt; 20,8; de andere leerling die Jezus liefhad, die komt tot geloof; 20,11.14.18 (Maria van Magdala) die de conclusie trekt als ze Jezus ziet staan dat hij de hovenier (19,41) was; 20,25: de leerlingen die blij worden als ze hun Heer zien, nadat hij hun zijn handen zijn zijde heeft laten zien; 20,25.27: Thomas betwijfelt het zien van de andere leerlingen, wil het zelf ook zien: zijn handen en zijn zijde. Als dat ook gebeurt, dan komt hij tot de hoogste belijdenis in het Johannesevangelie met betrekking tot Jezus. Hij noemt hem 'Mijn Heer en mijn God'.

Literatuur

Wat opvalt, is dat er in Nederland wel artikelen over Christus' opstanding zijn geschreven, maar dat er niet één boek van een Nederlandse nieuwtestamenticus over dit onderwerp bestaat. In het Engels- en in het Duitstalig gebied zijn tal van studies over Jezus' opstanding verschenen. Met *De paasevangeliën: Verhalen rond een gebeurtenis* gaat het namelijk om een vertaling van een Duits boek. Met *Tot leven gewekt: Verrijzenisgeloof bijbels beleden* gaat het om een boek van een Vlaams auteur.

- T. BAARDA, 'De opgestane en de aardse Heer', in: P.J. ROSCAM ABBING & A.S. VAN DER WOUDE (red.), *Eigentijds verstaan van de Bijbel*, Kampen 1974, 27-51.
- T. BAARDA, 'Als Christus niet is opgewekt ...': Het Nieuwe Testament in het 'Geding', *Kerk en Theologie* 42 (1991), 305-316.
- F.H. BREUKELMAN, 'De finale van het evangelie naar Mattheus', in: F.H. BREUKELMAN e.a. (red.), *Om het levende Woord* I,1, Amsterdam 1966, 64-115.
- J. BULCKENS (red.), *De lente doet pijn: Over sterven en verrijzen nu en later vroeger en vandaag* [Verslagboek van de Vliebergh – Sencie – Leergang; Afdelingen Catechese en Bijbel, augustus 1973], Antwerpen & Utrecht 1974.
- A.J. DENAUX, 'Matteüs' verhaal van Jezus' begrafenis en verrijzenis', *Collationes* 32 (2002), 25-46.
- A.J. DENAUX, 'De verrijzenisboodschap van Marcus 16', *Collationes* 33 (2003), 5-31.
- A.J. DENAUX, 'Lucas' verhaal van Jezus' verrijzenis (Lc 23,54-24,53)', *Collationes* 34 (2004), 5-39.
- A.J. DENAUX, 'Een vreemdeling onderweg: Jezus' verschijning aan de leerlingen van Emmaüs', in: M. LAMBERIGTS & L. KENIS (red.), *Mens van God – God van mensen* [Fs. G. Danneels], Antwerpen 2005, 10-39.
- A.J. DENAUX & H. MARDAGA, 'Johannes' verrijzenisverhaal (Joh 20-21)', *Collationes* 35 (2005), 5-39.
- A.J. DENAUX, 'De Verrijzenis van Jezus Christus in de brieven van Paulus', *Collationes* 36/1 (2006), 5-30.
- Geding over de opstanding: Over de lichamelijke verrijzenis van Christus* [synodaal geschrift], Leidschendam 1991.
- L. GEYSELS, *Tot leven gewekt: Verrijzenisgeloof bijbels beleden*, Tielt 1996.
- P.N. HOLTROP & A.J. JELSMA (red.), *Terwijl zij onderweg daarover spraken ...: Gedachten over de opstanding* [Kamper Cahiers 73], Kok 1991.
- M.J. DE JONGE e.a. (red.), *Waarlijk opgestaan! Een discussie over de opstanding van Jezus Christus*, Baarn 1989.
- J. KREMER, *De paasevangeliën: Verhalen rond een gebeurtenis*, Boxtel 1979.
- J. MOUSON, P. VAN DEN BERGHE & J. BULCKENS, *De verrezen Heer: Een exegetische, theologische en catechetische benadering*, Antwerpen 1969.
- J. TIGCHELER, 'Het aarzelende begin tussen Jeruzalem en Emmaüs', in: *Gemeenschappen in het Nieuwe Testament*, Kampen 1987, 9-18.
- W. WEREN, 'De verrijzenis van Jezus en de revival van zijn volgelingen' [Matteüs 27:66-28:20], in: H. Beck & W. Weren (red.), *Over leven: Leven en overleven in lagen*, Budel 2002, 89-108.
- W. WEREN, 'Jezus' verrijzenis van Jezus en de revival van zijn volgelingen', in: *Rode draden in de evangeliën*, Antwerpen 2018, 81-93.
- W. WEREN, 'Oog in oog met personages uit Lucas: 1. Jezus en zijn volgelingen in Lc. 22-24', *Tijdschrift voor Theologie* 35 (1995), 125-147.
- A.W. ZWIEP, 'Hemelvaart, opname en verheerlijking', in: *Jezus en het heil van Israëls God*, Zoetermeer 2003, 52-67.

Den Haag, 28 november 2019